

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію
ДІДЕНКО ІРИНИ ОЛЕКСІЇВНИ
«ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ
МОЛОДІ В РОБОТІ ПЕДАГОГІЧНИХ З'ЇЗДІВ (1861-1920)»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі
спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки**

Пошук оптимальних шляхів досягнення Україною основних показників сталого розвитку потребує глибокого вивчення, переосмислення, творчої інтерпретації та актуалізації освітянського досвіду минулих років у формуванні сучасної системи підготовки педагогічних кадрів, що сприятиме вирішенню складних завдань інтеграції вітчизняної освіти в світовий цивілізаційний простір. Вагомим здобутком історико-педагогічних досліджень є та площина науково-педагогічного пошуку, яка охоплює вивчення особливостей організації та діяльності педагогічних з'їздів другої половини ХІХ – початку ХХ століть. Саме в цей хронологічно окреслений період інтенсивно відбувались процеси соціально-політичних зрушень, освітніх реформ. Розвиток місцевого самоврядування супроводжувався формуванням системи культурно-освітніх інституцій, які також впливали на рівень і якість підготовки вчительського персоналу. У свою чергу порядок проведення педагогічних з'їздів передбачав неупередженого вирішення проблем навчання і виховання учнівської молоді прогресивними педагогами, громадськими діячами, просвітницькою діяльністю земств.

З огляду на це, дисертаційна робота І.О. Діденко, у якій здійснено цілісний і системний аналіз проблем навчання та виховання учнівської молоді в роботі педагогічних з'їздів (1861-1920 рр.), є актуальною і своєчасною.

Автором справедливо звернуто увагу на недостатність розробки названої проблеми, вказано на ті її аспекти, що знайшли своє відображення в сучасних дослідженнях, і окреслено власні горизонти свідомості наукового пошуку а саме: з'ясувати роль педагогів, громадських діячів в організації

роботи освітянських з'їздів досліджуваного періоду, узагальнити їхні погляди на значення з'їздів у вирішенні проблем навчання і виховання учнівської молоді; визначити і розкрити етапи обговорення на з'їздах проблем навчання і виховання, схарактеризувати особливості їх розв'язання учасниками освітянських форумів; здійснити класифікацію педагогічних з'їздів досліджуваного періоду; окреслити перспективи творчого використання набутого педагогічного досвіду обговорення на засіданнях з'їздів проблем навчання та виховання учнівської молоді у сучасних умовах.

Доцільність дисертаційної роботи І.О. Діденко зумовлена потребою розв'язання історико-педагогічних суперечностей між:

- високим статусом педагогічних з'їздів у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття і недооцінкою їх ролі і значення у реформуванні шкільної і вищої освіти в сучасних умовах;

- прагненням використання прогресивного наявного історико-педагогічного досвіду відображення проблем навчання і виховання в роботі освітянських з'їздів і відсутністю цілісного неупередженого його вивчення й узагальнення;

- потребами духовного, морального, естетичного, фізичного, розумового розвитку учнівської молоді в закладах освіти та фрагментарністю використання набутого у вітчизняному просторі досліджуваного періоду досвіду.

У дисертаційній роботі І.О. Діденко категоріальний і методологічний апарат, мету та завдання дослідження визначено адекватно його проблемі і науково обґрунтовано. У відповідності з вимогами аргументовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, методи наукового пошуку.

Структура роботи є логічною, виклад матеріалу відображає реалізацію основних завдань дослідження і не викликає заперечень. Достатньою і різноманітною з огляду на характер використаних матеріалів є і джерелознавча база дослідження. В цілому список використаних джерел

включає 354 найменування, з них 51 архівних матеріалів. До наукового обігу вперше введено невідомі та маловідомі архівні документи, окремі факти та положення, пов'язані з діяльністю педагогічних з'їздів, які розширили уявлення про зміст та напрями роботи освітянських з'їздів, дозволили зробити висновки щодо умов організації та проведення вчительських з'їздів. Отже, суттєво розширено джерелознавче поле вітчизняної історико-педагогічної науки. Науковий рівень і достовірність результатів дисертаційної роботи І.О. Діденко забезпечується використанням комплексу загальнонаукових, історичних, порівняльно-змістових методів, що відповідають специфіці історико-педагогічного дослідження. Це дозволило авторці здійснити узагальнення поглядів представників вітчизняної педагогічної думки на досліджувану проблему; простежити в динаміці зміст і напрями роботи педагогічних з'їздів, дослідити вплив освітянських з'їздів на розвиток освіти в Україні в русі, змінах, часовій послідовності, здійснити аналіз якісних змін в організації роботи з'їздів, узагальнити досвід організації і проведення педагогічних з'їздів окресленого періоду, що обумовило новизну і теоретичний рівень дослідження.

Варто зазначити, що значний масив використаних матеріалів у дисертації складають фонди, документи й матеріали фондів Центрального державного історичного архіву України м. Києва, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України м. Києва, Державного архіву Харківської області м. Харкова, а також історико-педагогічна література фондів рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського в м. Києві; Державної наукової архівної бібліотеки в м. Києві; Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського в м. Києві; Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г. Короленка в м. Харкові; Наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка в м. Києві; Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна в м. Харкові. Привертає

увагу і актуалізоване широке та різнопланове джерельне поле дослідження: нормативні документи і матеріали, видані Міністерством народної освіти, циркуляри управління навчальними округами, звіти керівників педагогічних з'їздів, зокрема М. Бунакова та М. Корфа; маловідомі для широкого наукового загалу публікації з висвітлення проблем навчання і виховання в діяльності педагогічних з'їздів у періодичних виданнях дореволюційного періоду: «Одесский вестник», «Педагогический листок», «Вестник Одесского земства», «Русская школа», «Южный край», «Школьное обозрение», «Одесский листок», «Світло» , «Вільна українська школа», а також монографії, дисертації провідних вітчизняних науковців.

На цій основі автором було уточнено внесок освітянських з'їздів у розвиток педагогічної науки: обґрунтування зв'язку педагогіки та психології, створення педагогічних кафедр та педагогічних факультетів при університетах, організація дослідницьких лабораторій. Дисертант об'єктивно стверджує, що виникнення освітянських з'їздів було спричинено суспільно-політичною ситуацією в країні, яка склалася в середині XIX століття: скасування кріпосного права, загострення суспільних та освітніх проблем (неграмотність населення, нестача вчителів, низький рівень їхньої кваліфікації, застарілі методи навчання та виховання). Зазначене обумовило активність прогресивних педагогів у вивченні і використанні досвіду німецьких педагогів, які регулярно вирішували педагогічні проблеми на конференціях та з'їздах. І.О. Діденко узагальнено напрями роботи з'їздів щодо розкриття проблем навчання і виховання учнівської молоді, а також проблеми навчання, виховання, що обговорювались на з'їздах і підготовки вчителя, здійснено класифікацію педагогічних з'їздів за ставленням уряду та урядових організацій до діяльності педагогічних з'їздів; за змістом і обсягом охоплених питань; за ініціаторами проведення з'їздів, що є суттєвим здобутком дисертанта.

Хронологічні межі дослідження обумовлені соціально-політичними зрушеннями, педагогічними реформаціями, посиленням інтересом з боку

урядів, науковців, педагогів, учительських громад та ін. і охоплюють 1861–1920 роки. Нижня межа (1861 р.) визначається роком проведення перших учительських з'їздів на території України та початком висвітлення на них проблем навчання і виховання учнівської молоді, верхня межа (1920 р.) зумовлена суспільно-політичними змінами в Україні, що привело до докорінних перетворень усієї системи освіти в країні, політизації змісту проблем навчання і виховання, що обговорювались на педагогічних з'їздах.

І.О. Діденко на основі розроблення авторських критеріїв урядова політика, рівень розвитку педагогічної науки і шкільництва, особливості громадсько-педагогічного руху, політичних зрушень, на наш погляд, правомірно визначено і розкрито етапи обговорення на з'їздах проблем навчання і виховання, а саме: I етап (1861–1870 рр.) – етап обговорення окремих проблем навчання і виховання в період інтенсивного проведення локальних з'їздів; II етап (1871–1898 рр.) – етап обговорення загальних проблем навчання і виховання в умовах поступової заборони проведення з'їздів; III етап (1899–1916 рр.) – етап активного системного обговорення проблем навчання і виховання в умовах відродження роботи педагогічних з'їздів; IV етап (1917–1920 рр.) – етап обговорення проблем навчання і виховання у контексті політичних зрушень в країні.

Для дисертації характерні аналітичні методи представлення матеріалу. Авторка не вдається до однозначних оцінок, а уважно і упереджено розмірковує над фактами і відомостями наукового характеру. Особливо в цьому аспекті хотілося б вказати на проведене дисертанткою узагальнення досвіду відображення проблем навчання і виховання учнівської молоді в роботі педагогічних з'їздів другої половини XIX – початку XX століть. На широкому фактичному матеріалі І.О. Діденко вдало представляє характеристику проблем пов'язаних з дидактикою та методикою викладання навчальних дисциплін та розкриває їх зміст, посилює увагу на різноманітності дидактичних проблем від конкретних питань реалізації завдань навчання до концептуальних. А саме: проблеми єдності навчання та

виховання, національної школи, демократизації освіти, початкової освіти, домашнього навчання, освіти дорослих, дітей-інвалідів, тощо (з'їзди російських діячів технічної та професійної освіти (1889–190 рр., 1895–1896 рр.), Першого Всеросійського з'їзду з питань народної освіти (1913–1914 рр.), Всеукраїнських вчительських з'їздів (1917 р.)). Авторкою доведена всебічність і системність щодо вирішення проблем морального, трудового, фізичного, естетичного виховання, які обговорювалися на з'їздах (мета, завдання, проблеми та шляхи їх розв'язання), виявлені надзвичайно гострі питання учнівської молоді: подолання дитячого алкоголізму та злочинності, умови збереження дисципліни, перехід до самодисципліни. Показовим є те, що дисертантка вдається не лише до констатації фактів, але й ретельного аналізу матеріалів засідань освітянських з'їздів, доводить, що кожен із них не проходив без обговорення нагальних проблем вчителів, як дієвого фактору забезпечення ефективності навчання і виховання учнівської молоді. Це дозволило авторці здійснити угруповання проблем вчителя досліджуваного періоду: I група питань розкривали роль учителя, його місію в процесі навчання та виховання учнівської молоді, характеризували власне особистість учителя, вимоги до його підготовки, а також питання, що стосувалися духовних, матеріальних потреб учителя, II група питань торкалася підготовки вчителів, її змістової та функціональної складових, III група питань пов'язана з розкриттям організаційно-методичних аспектів діяльності школи і вчителів.

Не зважаючи на те, що представлена робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, вона не позбавлена певних дискусійних моментів, що спонукають до висловлення зауважень і побажань, а саме:

1. Дослідження значно виграло, якщо б у першому розділі § 1.1 були більш детально наведені результати наукового пошуку сучасних вчених у визначенні організаційно-методичних засад навчання і виховання, які порушувались на педагогічних з'їздах (1861–1920 рр.). На нашу думку доцільним було виокремити освітні тенденції у вирішенні проблем навчання

й виховання, які спричинили вибір їх обговорення громадськими діячами, педагогами (с. 35–38). Таким чином, зазначити відмінність отриманих результатів від доведених раніше.

2. При визначенні наукової новизни дослідження слід не тільки зазначити, що нового одержано автором, а й показати істотні ознаки нового вкладу в науку. Тому слід було б не лише вказати, що вперше «узагальнено напрями роботи з'їздів щодо розкриття проблем навчання і виховання учнівської молоді і підготовки вчителя», а й конкретизувати які саме проблеми навчання і виховання вирішувались на педагогічних з'їздах. Тим більше, що дисертантка у дослідженні наводить і використовує ці факти, але, нажаль, не виокремлює їх. Так, на сторінках 160–161 автор, нажаль, не уточнює проблему естетичної вихованості, зокрема культури поведінки, естетичного розвитку, свідомості учнів. На виховання яких почуттів вчителю слід було спрямовувати естетичну діяльність. Яким чином була організована діяльність «спеціальних естетичних комісій»?

3. Дисертант у своїй науковій роботі достатньо повно схарактеризувала основні переваги форм і методів навчання і виховання учнівської молоді, які обговорювались на з'їздах. Однак відомо, що вони мають не тільки переваги, але й певні недоліки та обмеження у використанні. Проте це питання недостатньою мірою розкрито у роботі.

4. З огляду на науково-практичну цінність дисертаційної роботи та значну кількість архівних матеріалів, використаних у дослідженні, з метою поширення інтересу до діяльності педагогічних з'їздів, вважаємо можливим побажати автору за матеріалами роботи підготувати та видати монографію.

Однак, слід зазначити, що вказані зауваження не знижують теоретичної і практичної значущості дисертаційної роботи, а також її високої оцінки. Історико-педагогічний матеріал дібрано і опрацьовано грамотно і коректно, висновки є належним чином аргументованими.

Висновок. Дисертація на тему «Проблеми навчання та виховання учнівської молоді в роботі педагогічних з'їздів (1861–1920 рр.)» є

актуальним, цілком завершеним, самостійним науковим дослідженням, що має вагомe теоретичне та практичне значення, яке за своїм змістом, рівнем новизни й практичним значенням одержаних результатів відповідає вимогам до кандидатських дисертацій п. п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за № 656 від 19.08.2015 р. та за № 1159 від 30.12.2015 р.), що дає підстави для присудження її автору Діденко Ірині Олексіївні наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та
адміністрування Бердянського державного
педагогічного університету

І.Ф. Шумілова

Проректор з науково-педагогічної
роботи, доцент

В.М. Ліпич

